

ILM –FAN TARAQQIYOTIDA O‘ZBEK PEDAGOGIKASINING TUTGAN O‘RNI

Qurbonova Nigina Boboxo‘jayevna,

Buxoro davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ilm -bu o‘qish, o‘rganish hamda hayotiy tajriba asosida orttirilgan bilim va malakalar majmuasi ekanligi. Davrning dolzarb sohalariga ko‘proq e‘tibor berish, fanning yutuqlarini amaliy hayotga ko‘proq va unumliroq tadbiq etish haqida fikr yuritilgan. Milliy dasturning asosiy maqsadi: ta‘lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o‘tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to‘la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak manaviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimini yaratishdir.

Kalit so‘zlar: ilm-fan, fikr, erkin fikr, bilim, ko‘nikma va malaka, ta‘lim tizimi integratsiyalashuvi, kadrlar tayyorlash, kasb ta‘limi, o‘quv predmeti, ta‘lim tizimi, isloh, sivilizatsiya, ijtimoiy, taraqqiyot, ma‘naviyat, axloq, tarbiya

РОЛЬ УЗБЕКСКОЙ ПЕДАГОГИКИ В РАЗВИТИИ НАУКИ

Курбонова Нигина Бобохужаевна,

Бухарский государственный педагогический институт

Аннотация: что наука-это совокупность знаний и умений, полученных на основе чтения, изучения и жизненного опыта. Было задумано уделять больше внимания актуальным областям того времени, более продуктивно применять достижения науки в практической жизни. Основная цель национальной программы: коренное реформирование сферы образования, полное избавление его от идейных предрассудков и сарказма прошлого, создание на уровне развитых демократий национальной системы подготовки высококвалифицированных кадров, отвечающих высоким моральным и моральным требованиям.

Ключевые слова: наука, мысль, свободомыслие, знания, умения и навыки, интеграция системы образования, обучение персонала, профессиональное образование, предмет обучения, система образования, реформа, цивилизация, социальная, прогресс, духовность, этика, воспитание

THE ROLE OF UZBEK PEDAGOGY IN THE FIELD OF SCIENCE

Kurbanova Nigina Bobokhoyevna,

Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation: The fact that science is a complex of knowledge and skills acquired on the basis of reading, learning and life experience. It was considered to pay more attention to the current areas of the era, to more and more efficiently introduce the achievements of science into practical life. The main goal of the national program is: to radically reform the educational sphere, to completely rid it of the ideologies and upheavals left over from the past, to create a national system of highly qualified personnel training at the level of developed democratic states, meeting high moral and moral requirements.

Keywords: Science, thought, Free Thought, knowledge, skills and competence, integration of the educational system, training of personnel, Professional Education, subject of study, educational system, reform, Civilization, Social, Development, spirituality, ethics, upbringing

Ilm-fan — har qanday davlatni rivojlanishga yetaklovchi asosiy kuch hisoblanadi. Davlatning rivojlanishini fan taraqqiyoti orqali baholash juda ham o‘rinli, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shu bois O‘zbekiston uchun ilm-fan taraqqiyoti farovonlik va barqarorlik yo‘lidagi muhim qadamlardan biridir. Konstitutsiyamizda davlat jamiyatning ilmiy va texnikaviy

rivojlanishiga g'amxo'rlik qilishi bejiz qayd etilmagan. Tarixdan o'zbek jamiyatida ilmga hurmat va ehtirom an'ana sifatida saqlanib kelgan. Buyuk bobokalonimiz Imom Buxoriy aytganlaridek, *"dunyoda ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lmagay"*. Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha erishilgan yutuqlarga qaramay, hali hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator muammolar mavjud. Ayniqsa, bugungi kunda globallashuv va raqamlashtirish davrida aynan innovatsion yondashuv mamlakat muvaffaqiyatiga zamin yaratadi. Bunday yondashuvni faqat ilm-fan yutuqlari tufayli qo'llash mumkin, shuning uchun ilm-fan taraqqiyoti davlatning innovatsion rivojlanishining muhim tarkibiy qismidir. Ilm-fan muammolari iqtisodiy o'sishga, aholi turmush darajasini yaxshilashga, ijtimoiy sohaning dolzarb muammolarini hal qilishga bevosita ta'sir qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktyabrdagi PF-6097-son Farmoni bilan tasdiqlangan. Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ilm-fanni rivojlantirish yo'lidagi **19 ta muammo** alohida belgilandi. Iqtisodiyot real sektori korxonalarining ilm-fanga e'tibori yuqori emasligi, ilmiy-tadqiqot o'tkazadigan jamoalar o'rtacha yoshining kattaligi, ilm-fan va ilmiy faoliyatga moliyaviy resurlarning yetarli darajada yo'naltirilmayotgani shular jumlasidandir. Ushbu muammolarni hal qilish muhim bo'lib, har tomonlama va chuqur o'ylangan choralar ko'rishni talab qiladi.

Jahonda rivojlangan mamlakatlar globallashuv sharoit-larida madaniy-ma'naviy taraqqiyot yo'lida madaniy-badiiy meros, madaniyaxloqiy, ma'naviy-estetik qadriyatlarini saqlab qolishga alohida e'tibor berib kelmoqda. Ta'lim sohasini modernizatsiya qilish, o'qitishning metodik ta'minotini zamonaviy rivojlanish tendensiyalariga muvofiq takomillash-tirish hamda ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuv va pedagogik texnologiyalarni faol tatbiq etishga muhim omil sifatida qaralmoqda. Jahon fan va madaniyatini o'rganish jarayonida talabalarning badiiy-estetik qadriyatlarning mazmun-mohiyatini anglay olishiga erishish, badiiy-madaniy merosga internal (o'zi) va eksternal (o'zga) motivatsiyasini shakllantirish, pedagogik idrok qilish vositasida talabalarning ko'nikma va malakalarini rivojlan-tirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Dunyoda ta'limni mehnat bozori talablari asosida diversifikatsiyalash, o'qitishni yangi strategiyalarga moslash-tirish, ta'limning axborot bazasini kasbiy pedagogik faoliyatga aloqador parametrlar doirasida rivojlantirishning ilmiy-amaliy negizlari bo'yicha, jumladan, Angliyaning (Cambridge University), Germaniyaning (Technische Universitat), Rossiyaning (Moskva davlat universiteti, Sank-Peterburg davlat universiteti), Chexiyaning (University of Ostrava) kabi Yevropaning rivojlangan mamlakatlarining etakchi universitetlarida tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Mazkur tadqiqot natijalari ta'lim va tarbiya sifatini baholashning xalqaro normalarini joriy qilish, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarining sifat ko'rsatkichlarini aniqlashda bo'lajak o'qituvchilarda qadriyatli munosabatlarning qaror topganlik darajasini belgilash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bugungi zamon barcha sohalar qatorida ilm-fanni ham yangi bosqichga ko'tarishni talab qilmoqda. Zotan, jamiyat oldida turgan dolzarb masalalarni ilm-fansiz yechish qiyin. Mazkur sohani va olimlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlatimizning ustuvor vazifalaridandir. Ilm-fan bilan shug'ullanish, yangi kashfiyot va ixtirolar qilish igna bilan quduq qazishdek gap, dedi Prezidentimiz. Shunday ekan, bu mashaqqatli sohada fidokorona mehnat qilayotgan olimlarimiz mehnati tahsin va rag'batga munosib.

Mamlakatimiz va jamiyatimizning zamon talablari darajasida rivojlanishini ilm-fansiz tasavvur qilish qiyin. Ilm-fan taraqqiyotida fundamental tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan ular orqali yangi bilimlar o'zlashtiriladi va nazariyalar shakllantiriladi, kelgusi amaliy tadqiqotlar va innovatsion ishlanmalar uchun mustahkam asos yaratiladi. Pedagogika – murakkab fan. Chunki obykti inson va uning intellektual hamda ma'naviy kamolotini ta'minlash jarayonidir. Inson esa tabiatning eng murakkab, eng serqirra mavjudoti sifatida hamisha o'zgarish va taraqqiyotda yashaydi. Shuning uchun ham insonni tarbiyalash, unga

ta'lim berish, har tomonlama rivojlantirish jarayonini aniq qonun-qoidalarga sig'dirib qo'yish mushkul va hatto mumkin emas. Inson bir vaqtning o'zida ham ruhiy, ham ma'naviy, ham ijtimoiy jihatlarni o'zida mujassam etgan mavjudotdir. Pedagogikaning murakkabligi esa aynan shu jihat – inson qiyofasining serqirraligi tufaylidir. Pedagogika doimo yangi sharoit, yangi avlod ehtiyojlariga moslanishi lozim. Chunki har bir avlodning hayotiy tajribasi, axborot muhiti va qadriyatlari turlicha.

Bu esa pedagogikadan hamisha izlanish, ilmiy yangilanish, innovatsiyalarni talab qiladi. Aslida pedagogikaning fan sifatidagi kuch-qudrati ham ana shu o'zgarishlarga javob bera olishi, inson tabiati bilan hamnafas bo'la olishida namoyon bo'ladi. Umuman, pedagogika insonning o'zi kabi murakkab, serqirra va cheksiz rivojlanish imkoniyatiga ega sohadir. Unga sodda nazar bilan qarash, mohiyatini jo'nalashtirish bu insonning o'ziga, uning kelajagiga nisbatan kamida e'tiborsizlikdir. Bugungi kunda ta'lim va tarbiya sohasida muayyan yutuqlar qo'lga kiritilmoqda. Maktablar uchun zamonaviy o'quv dasturlari ishlab chiqilayotgani, oliy ta'limda xalqaro standartlarga mos yo'nalishlar yo'lga qo'yilayotgani, raqamli texnologiyalarning dars jarayoniga kirib kelishi va interaktiv metodlardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarning bilim olish jarayoni ancha qiziqarli va ta'sirchan bo'lib bormoqda. Bugun o'qituvchi sinfda faqat "axborot beruvchi shaxs" sifatida emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, o'quvchini mustaqil izlanishga undovchi rahbar sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayon ta'limning zamonaviy talablarga moslasha olayotganidan, o'zgarishlarning hayotga kirib kelayotganidan dalolatdir. Biroq shu bilan birga, shuni ham chuqur anglashimiz zarurki, bu kabi yangilanish va modernizatsiya jarayonlari o'z-o'zidan sodir bo'layotgan hodisa emas. Ular ilmiy asosga, pedagogik tadqiqotlarga suyangan holda ro'yobga chiqmoqda. Demak, har qanday yutuq ortida tadqiqotchi olimlarning mehnati, pedagogik maktablarning izlanishlari va ilmiy natijalarning amaliyotga tatbiqi yotibdi.

Haqiqatan ham, pedagogik tadqiqotlarsiz ta'lim o'zgarayotgan jamiyatning qiyofasiga moslasha olmaydi. Jamiyat har kuni rivojlanmoqda, ishlab chiqarish sohalarida yangi kasblar paydo bo'lib, insonning kundalik hayotida yangi texnologiyalar mustahkam o'rin egallamoqda. Bu esa o'z-o'zidan yangi bilim va ko'nikmalarga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi. Masalan, kechagi avlod uchun kompyuter savodxonligi nazariy ko'nikma bo'lgan bo'lsa, bugungi yoshlar uchun u hayotiy zaruratga aylandi. Ertangi kun esa yanada yuqori talablarni qo'yadi: sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, ekologik madaniyat kabi sohalar har bir shaxs uchun oddiy bilimlar darajasiga aylanishi mumkin. Shu sharoitda pedagogik tadqiqotlar ta'lim uchun kompas vazifasini bajaradi: "Qaysi metod samarali, qaysi yo'nalish istiqbolli, qaysi bilimlar jamiyat ehtiyojiga javob beradi?" kabi savollarga javob topish uchun ham pedagogika kerak. Ilmiy tahlil, tajriba va asosli xulosalarga tayanmagan ta'lim esa o'zgarishlar bilan hamnafas bo'la olmaydi va jamiyatdan orqada qoladi.

Ta'lim sohasidagi ilg'or xorijiy tajribalarning o'zlashtirilishi ham faqat pedagogik tadqiqotlar orqali amalga oshadi. Singapur, Finlandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi mamlakatlar ta'lim tizimidagi ulkan yutuqlariga tasodifan erishmagan, balki pedagogik izlanishlar va ular asosida ishlab chiqilgan davlat siyosati natijasida bu darajaga ko'tarilgan. Ularda olib borilgan ilmiy-tadqiqotlar orqali o'quv dasturlari zamon talablariga moslashtirilgan, metodikalar takomillashtirilgan, o'qituvchilar tayyorlash jarayoni qayta ko'rib chiqilgan. Natijada bu mamlakatlar jahon pedagogikasiga ilg'or tendensiyalarni kirita oldi va ta'lim sohasida etalonga aylandi. Mamlakatimiz ham mazkur tajribalarni ilmiy asosda o'rganmas ekan, global bilim maydonida munosib o'rin topa olmaydi. Bu borada mashhur nemis pedagogika nazariyotchisi V.Diltey shunday degan edi: "Pedagogika bu faqat nazariy bilimlar to'plami emas, balki avloddan avlodga o'tib boradigan tajribani ilmiy asosda tashkil etish jarayonidir". Bu so'zlardan ayon bo'ladiki, pedagogik tadqiqotlar nafaqat mavjud bilimlarni saqlab qolish, balki ularni zamonaviy talablarga mos ravishda qayta tuzish, yangicha

uslubda avlodlarga yetkazish vazifasini bajaradi. Shu ma'noda, xorijiy tajribani o'rganish va milliy amaliyotga tatbiq etish, faqatgina pedagogik tadqiqotlar orqali samarali bo'lishi mumkin.

Hozirgi zamon ta'limi turli yo'nalish va g'oyalarni qamrab olgan "paradigma" tushunchasi doirasida shakllanmoqda. Paradigma ta'limning maqsadi, mazmuni, o'qitish usullari, baholash va boshqaruv mezonlarini belgilaydigan asosiy tayanch g'oyadir. Bugun dunyoda sanoatning 4.0 va 5.0 bosqichlariga o'tilayotgani, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning rivojlanishi, "yashil" iqtisodiyotga yo'nalish, xalqaro mobillik va ko'p tilli muhit kabi global o'zgarishlar ta'limdan ham yangi vazifa va kompetensiyalarni talab qilmoqda. Shuning uchun mamlakatimiz ta'limi ushbu umumjahon talablarini hisobga olgan holda o'zining zamonaviy pedagogik paradigmalarni belgilashi va ularni milliy sharoitga mos tarzda amaliyotga tatbiq etishi zarur. Umuman, ilmning kuch-quvvati aynan ko'p ovozlilikda, xilma-xil yondashuvlar va sog'lom bahslarda namoyon bo'ladi. O'zbek ilm-fanida monopollashtirish illatiga qarshi turish jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyoti uchun zarur va bu muayyan irodani talab qiladi. Ilm uning uchun xizmat qilgan barcha avlodlarning mulkidir, u bir shaxsga tegishli emas. O'zbek ilm-fanida monopoliyaga qarshi madaniyatni shakllantirish – davr talabidir. Pedagogik axloqning paydo bo'lishi insoniyat tarixining eng qadim zamonlariga borib taqaladi. U o'qituvchilik kasbi bilan birga tarbiyachilik faoliyatining tarkibiy qismi sifatida vujudga kelgan. Odamlar to'plagan turmush tajribasini yoshlarga o'rgatish, ularni hayotga, mehnat faoliyatiga tayyorlash ehtiyoji natijasida qadim zamonlardayoq ta'lim va tarbiya mustaqil ijtimoiy faoliyat sifatida paydo bo'ldi.

Axloqiy pand-nasihatlarining ijodkori ham, asrlar davomida yoshlarni kamolot sari yetaklab, ularga hayot ilmini, turmush saboqlarini o'rgatib kelgan ustoz ham xalqdir. Yer yuzidagi barcha xalqlar singari turkiy qavmlar qadim zamonlardayoq hayotiy ehtiyoj taqozosi bilan o'z bolalarini sog'lom, baquvvat, mehnatsevar, katta-kichiklarni izzat-hurmat qiladigan, xushaxloq, botir, vatanni himoya qila oladigan kishilar bo'lib ulg'ayishlarini orzu qilganlar. Tarbiya sohasida to'plagan tajribalarini, orzu-istaklarini umumlashtirib maqol, topishmoq, ertak, rivoyat, hikoyat, doston, urf-odat, marosimlar, bayramlar, an'ana kabilar shaklida ifodalab yoshlarga, oila a'zolariga va boshqalarga o'rgatganlar. Shu tariqa o'zbek xalq pedagogikasi vujudga kelgan. Unda ijobiy axloqiy sifatlar, fazilatlar ulug'lanadi, salbiy xislatlar esa qoralanadi. O'zbek xalq pedagogikasining shaxs va jamiyat uchun foydali, ilg'or, axloqiy g'oyalari og'izdan-og'izga, avloddan-avlodga o'tib, folklor asarlari, milliy, oilaviy urf-odatlar, an'analar sifatida bizgacha yetib kelgan. O'zbek xalq pedagogikasi asarlarida murabbiy, ustoz eng hurmatli, mo'tabar inson sifatida ulug'lanadi. «Otang bolasi bo'lma, odam bolasi bo'l. Ustoz – otadek ulug'. Ota-ona bolani dunyoga keltiradi, ustoz esa uni yuksaklikka, ma'naviy kamolotga yetkazadi», kabi hikmatlarda murabbiy, ustozlarning mehnati, qadr-qimmatini ulug'langan. O'zbek xalqining etnopedagogikasi umuminsoniy va milliy tarbiyaning qudratli omilidir. Turkiy qavmlar o'z bolalarini uy-ro'zg'or mehnatiga o'rgatishga alohida e'tibor berganlar. Ota-onalar o'z bolalarini aqlli, odobli, go'zal fazilatli inson bo'lib kamol topishini orzu qilishgan. Bunday orzu-istaklar Abulqosim Firdavsiyning «SHohnoma» asarida quyidagicha tasvirlanadi:

Aql yo'l ko'rsatib, dilni etar shod,
Har ikki olamda aqlli obod.
Hamisha aqlingni rahnamo etgil,
Noloyiq ishlardan olisroq ketgil.

O'zbek xalq pedagogikasida ota-onaning ibrat ko'rsatish masalasi keng tadqiq qilingan. «Bolalarga go'zal tarbiya berish uchun ota-onalarning o'zlari axloqli, tarbiyali bo'lishlari shartdir. . . Agar otalar o'z umr yo'ldoshlari bilan go'zal ravishda umr kechirsalar, ularni hurmatlasalar, bolalar ulardan olijanoblik va xushmuomalalik odobini o'rganadi».

O'zbek xalq pedagogikasida qo'llanib kelingan tarbiya usullari yoshlarga o'zaro izzat-hurmatli bo'lish, qadr-qimmatli bo'lish, qadr-qimmatni anglash, samimiy, halol, haqiqatgo'y, mard, jasur, mehribonlik kabi insoniy fazilatlarni singdirishga xizmat qilgan. Bolani elga manzur, odobli farzand qilib tarbiyalash ota-onaning burchi hisoblangan O'zbek xalqi yaratgan maqol, naql, afsona, rivoyat, hikoyatlarda ma'naviy-axloqiy ideallar, qiziqarli o'gitlar shaklida bayon etilgan. «Hurmat qilsang, hurmat ko'rasan», «Har kim ekanini o'radi», «Bola aziz, odobi undan aziz» kabi maqollar shular jumlasidandir. Bu kabi o'git va naqlarda xalqimizning tarbiya borasidagi boy merosi namunalari o'z ifodasini topgan

Xulosa sifatida aytish mumkinki, pedagogika – bu faqat ta'lim berish va tarbiyalash usullari haqidagi nazariyagina emas, balki inson kamoloti, millat ma'naviy qiyofasi va kelajak taraqqiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega fan. Uni inkor etish ta'lim va tarbiyadan, demakki, insoniyatning ertangi kunidan voz kechish bilan barobar. Ilm olamida bag'rikenglik va xolislik ustuvor bo'lmog'i shart: har bir fan o'z o'rnida qadrli, har bir yo'nalish umumiy taraqqiyot zanjirining zarur bo'g'inidir. Pedagogik tadqiqotlarga hurmat bilan qarash, ularning natijalarini qo'llab-quvvatlash bu o'quvchi shaxsiyati, millat kelajagi, butun insoniyat taraqqiyoti oldidagi ma'naviy burchimizdir. Har bir ishning tub-tubida ilm, tajriba yotadi. Kishi dunyoga kelibdiki, u hayoti mobaynida faqat va faqat ilmu-hunar o'rganadi. Shu davr mobaynida inson ta'lim olish jarayonini boshdan kechiradi. Dastlabki ta'limni albatta jamiyatning ustuni bo'lmish oilada oladi, vaqt o'tishi bilan bog'chaga, maktabga, oliy ta'limga va shu ketma-ketlikda davom ettiraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston, 2016.
2. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: O'zbekiston, 2017.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017.
4. Izbullaeva, Gulchehra. Pedagogika nazariyasi va tarixi (Pedagogika tarixi XIII – XIV asrlar) [Matn]: o'quv qo'llanma / G. Izbullaeva. – Buxoro: «Sadriddin Salim Buxoriy» Durdona nashriyoti, 2019. – 180 b.
5. Hasanboyeva O. va boshq. Pedagogika tarixi. Darslik. Mualliflar: O. Hasanboyeva, J. Hasanboyev, H. Homidov. – T.: G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2004. – 312 b.
6. Hashimov Komiljon. Pedagogika tarixi: Darslik. Q.K. Hashimov, S. Nishonova. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. 2005. – 304 b.
7. Ниёзов Ф., Ахмедова М.Э. Педагогика тарихидан семинар машғулоти. – Т.: Ношир, 2011.
8. Нишонов С. Турдикулов Э.О. Педагогик атамалар луғати. – Т. «Фан» нашриёти, 2008. – 198 б.
9. Тасаввуф/ Н.Комилов; – Т.: «Movarounnahr» – «O'zbekiston», 2009. – 15 б.
10. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Т.: ЎзМЭ, 2003. V ж. – 376.